

SŁOWO WSTĘPNE

Z radością oddajemy w Państwa ręce kolejny już owoc twórczej współpracy naukowej Centrum Badań im. Edyty Stein z Katedrą Nauk Społecznych Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu oraz Szpitalem Przemienienia Pańskiego UM. Naszą wdzięczność wobec Partnerów dodatkowo wzmacnia fakt, iż jednocześnie byli i są oni czynnie zaangażowani, i to na „pierwszym froncie”, w walkę z pandemią Covid-19, a mimo to udało im się podjąć wspólną refleksję nad istotą, wyjątkowością i granicami człowieka.

Zgłębianie fenomenu tego, co ludzkie – bo takie ramy nadaliśmy niniejszemu tomowi – wymaga transdyscyplinarnej i wielowątkowej dyskusji nad pojęciem istoty i natury ludzkiej w rozmaitych orientacjach z zakresu antropologii filozoficznej czy teologii, nakłada obowiązek uwzględnienia podwójnej, cielesno-duchowej struktury bytowej jednostki ludzkiej i zapytania, jak odnosi się do tego nie tylko nauki humanistyczne, ale także medycyna czy prawo; wreszcie – oparte być musi na osadzeniu człowieka w szerszym kontekście relacji do tego, co nie-ludzkie, a tym samym podjęciu próby wyznaczenia jego granic, zarówno ontologiczno-bytowych, jak i symboliczno-ideowych. Takiemu zadaniu starali się sprostać autorzy tekstów zebranych w niniejszym tomie.

Odwiecznym pragnieniem człowieka jest to, by odróżnić się od reszty bytów ożywionych, a jednocześnie wynieść nad nie i usankcjonować w ten sposób swoją uprzywilejowaną pozycję. Różnica gatunkowa musiała zostać wsparta argumentacją natury metafizycznej, ideowej czy dyskursywnej.

W judeochrześcijańskim kręgu kulturowym szczególnie pozycja człowieka ugruntowana była aktem Boskiej kreacji – człowiek bowiem jako jedyna istota stworzony został „na obraz i podobieństwo” swojego Stwórcy i to człowiekowi udzielono nakazu i przywileju: „Płodni bądźcie i mnożcie się; napełniajcie ziemię i ujarzmiajcie ją. Władajcie rybami morza i ptactwem nieba, i wszelkim zwierzęciem, ruszającym się na ziemi” (Rdz, 1,28). O uprzywilejowanej pozycji człowieka mogłyby świadczyć takie cechy, jak np. posiadanie zmysłu moralnego, zdolność do abstrakcyjnego myślenia, organizowanie się w formy kultury, bezinteresowność poznawcza, pragnienie piękna i twórczości, wreszcie sama potrzeba odróżnienia się od reszty bytów etc.

W odróżnieniu od dziedzictwa judeochrześcijańskiego tradycje Dalekiego Wschodu postrzegały człowieka jako wyłącznie jedną z części świata (natury, ziemi, kosmosu), równorzędną albo nawet podrzędną wobec innych istot. W tę stronę idą także pewne nurty współczesnej humanistyki (np. ekokrytyka, posthumanizm), które próbują przezwyciężyć antropocentryzm cywilizacji Zachodu i spojrzeć na człowieka oraz jego działalność przez pryzmat wzajemnych powiązań i relacji z jednej strony ze zwierzętami, z drugiej – z technologią.

Tom składa się z pięciu części połączonych tematycznie, acz niektóre wątki, szczególnie istotne dla zgłębiania istoty tego, co ludzkie, pojawiają się na przestrzeni całej książki. Pierwsze dwa teksty skupiają się na człowieku z perspektywy opieki medycznej. Szczepan Cofta i Daria Springer dzielą się swoimi doświadczeniami oraz przemyśleniami na temat funkcjonowania covidowego Szpitala Tymczasowego na terenie Międzynarodowych Targów Poznańskich, który niósł jakże cenną pomoc poznaniakom w „ciemnych czasach” pandemii, a jego personel dał przykład ofiarności, solidarności międzyludzkiej i głębokiej troski o życie ludzkie. Wiesław Bryl za przedmiot swych rozważań obiera serce – zarówno jako organ, jeden z narządów ciała, jak i symbol, obecny w wielu systemach religijnych i kulturowych. Autor stara się odpowiedzieć na pytanie, dlaczego to właśnie ten narząd doczekał się tak wielu interpretacji i symbolicznych odniesień, a także przedstawia szereg faktów naukowych dotyczących najczęstszych schorzeń, sposobów i kosztów leczenia, jak również sposobów dbania o nasze serca.

W kolejnej części dominującym motywem jest kategoria godności ludzkiej. Hanna Suchacka omawia ją z perspektywy prawnej i rekonstruuje powojenne dyskusje na ten temat prowadzone na forum międzynarodowym, a następnie aplikację wypracowanych rozwiązań w państwowych systemach jurydycznych. Wskazuje też na filozoficzne i religijne fundamenty tej kategorii oraz jej uniwersalny charakter. Następnie Aleksandra Bendowska, Stanisław Antczak oraz Ewa Baum przedstawiają refleksję na temat godności ludzkiej, odnosząc się do codziennych doświadczeń personelu medycznego (lekarzy, ale też pielęgniarek, terapeutów czy ratowników medycznych) i zestawiając je z oczekiwaniami i potrzebami pacjentów.

Teksty zebrane w kolejnym dziale skupiają się na początkach życia ludzkiego – poczęciu, okresie ciąży i porodzie. Jerzy Kopania omawia, z perspektywy filozoficznej i teologicznej, wybrane stanowiska dotyczące tego, w którym momencie człowiek biologiczny staje się człowiekiem osobowym – tj. kiedy pierwiastek materialny (ciało) łączy się z duszą podczas życia prenatalnego – odnosząc je do bioetycznej kwestii dopuszczalności zabiegu przerywania ciąży. Małgorzata Grzywacz z kolei szkicuje historię położnictwa, rekonstruując proces profesjonalizacji zawodu akuszerki w kontekście zachodzących przemian społeczno-kulturowych.

W kolejnym dziale to, co ludzkie, rozpatrywane jest z perspektywy teologicznej. Ks. Paweł Podeszwa omawia dokument Papieskiej Komisji Biblijnej „Czymże jest człowiek?” (Ps 8,5). *Zarys antropologii biblijnej*, dookreślający istotę i wyjątkowość człowieka w świetle nauczania zawartego w Piśmie Świętym. Miłosz Szulc podejmuje próbę rekonstrukcji kluczowych antropologicznych założeń zawartych w listach św. Pawła z Tarsu, polemizując z licznymi odczytaniemami obecnymi w literaturze przedmiotu i dając przykład wnikliwej hermeneutyki biblijnej. Elżbieta Kotkowska przedstawia antropologię relacyjną prawosławnego teologa o. Pawła Fłoreńskiego, dowodząc, że istotą tego, kim jest człowiek, można wywieść z relacji między Trzema Osobami Boskimi, choć konieczne jest do tego przekroczenie ograniczeń klasycznej logiki i otwarcie na refleksję bliższą doświadczeniom mistycznym.

Kolejny tom skupia teksty odwołujące się do wybranych koncepcji z zakresu filozofii antropologicznej. Anna Grzegorzczak szkicuje ryzykowną, jak sama przyznaje, paralelę między myślą Edyty Stein i Fryderyka Nietzschego, wskazując, że choć oboje oni w swych wysiłkach poznawczych przekroczyli granice poznania racjonalnego, to niemiecki filozof, zgoła inaczej niż przyszła św. Teresa Benedykta od Krzyża, utracił konieczną orientację aksjologiczną i metafizyczną, co było przyczyną zarówno postępującej choroby umysłowej, jak i degradacji jego myśli. Maria Gołębiowska przybliży czytelnikom fenomenologię prawa zaproponowaną przez Paula Amseleka, przedstawiając potrzebę ustanawiania reguł i odnoszenia ich do obiektywnie istniejącego horyzontu wartości jako jeden z antropologicznych wyznaczników. Następnie Maria Małgorzata Baranowska, nawiązując najpierw do lamentacji Eklezjasty, a później do myśli personalistycznej księdza Józefa Tischnera i filozoficznych felietonów Władysława Stróżewskiego, wskazuje, że jednym z kluczowych człowieczych doświadczeń jest rozpoznanie własnej małości, kruchości i przemijalności, ale nie mniej ludzkie jest przekroczenie tej kondycji poprzez odniesienie do czegoś, co człowieka nieskończenie przekracza – do horyzontu transcendentnego. Człowiek dzieli swoją kruchość i przemijalność z innymi istotami żywymi na tej planecie, ale tylko on, mając tego świadomość, potrafi wynieść się ponad swój stan dzięki sile swojej myśli. W ostatnim z artykułów Paweł Siek powraca do słynnej pracy *Kondycja ludzka* Hanny Arendt, by z perspektywy bolączek i uwikłań człowieka XXI wieku zapytać o aktualność stawianych tam tez i poszukać rozwiązań na palące problemy oraz odpowiedzi na nurtujące pytania współczesności.

Teksty zebrane w przedostatnim z działów łączy zagadnienie kresu życia ludzkiego. Małgorzata Okupnik przedstawia, na bazie wnikliwej lektury autobiograficznej powieści *Jjak jastrząb* autorstwa brytyjskiej przyrodniczki Helen Macdonald, proces mierzenia się i wychodzenia z doświadczenia żałoby po utracie bliskiej osoby. Podjęta przez autorkę powieści próba teriantropii (stania

się zwierzęciem) okazała się pułapką w terapeutycznym procesie godzenia się z egzystencjalną stratą. Z kolei Magdalena Szczupakowska i Ewa Baum omawiają wyniki badań własnych przeprowadzonych wśród studentów kierunków medycznych na temat ich pierwszych kontaktów ze śmiercią pacjentów – ich emocji, przemyśleń, wpływu na życie i to, jak postrzegają swój zawód.

W ostatniej części zebraliśmy przejmujące świadectwa prof. Janiny Koczocik-Przedpelskiej oraz dr Wandy Półtawskiej z lat II wojny światowej i okupacji. Obydwu Paniom – dzisiaj już stuletnim – które w apogeum hitlerowskiej i stalinowskiej hekatombi, wśród nieludzkich aktów pogardy dla życia ludzkiego potrafiły odnaleźć jakże cenne przeżycia człowieczeństwa, światło nadziei w środku „ciemnej nocy ludzkości”, chcieliśmy na okoliczność wydania niniejszego tomu złożyć głębokie wyrazy uznania oraz najserdeczniejsze życzenia zdrowia, pogody ducha, wszelkiej pomyślności i obfitości Bożych łask. Dziękujemy za świadectwo Dobra, które swoim życiem Panie dawałyście i dajecie.

Dział ten kończy tekst Jacka Rudnickiego, który przybliży biografię podpułkownika Jana Golby, wojskowego i lekarza, ukazując dramatyczne, częstokroć też złe wybory, jakie podejmować musi dobry człowiek pod presją okrutnych czasów w samym centrum największych totalitaryzmów XX wieku.

Tom kończy wspomnienie i omówienie najważniejszych wątków podejmowanych podczas długiego i twórczego życia zmarłego w zeszłym roku profesora Andrzeja Półtawskiego, a także kluczowych i jakże ważkich filozoficznie rozpoznań zawartych w jego bogatym dziele. Autorem filozoficznego *resumé* Profesora jest Robert Piłat, jeden z jego oddanych uczniów.

Mamy świadomość tego, że mimo szerokiego spektrum poruszonych zagadnień, wielości perspektyw teoretycznych i pól problemowych, wyznaczonych reprezentowanymi przez autorów dyscyplinami i orientacjami badawczymi, fenomen tego, co ludzkie, pozostać musi ostatecznie niezgłębiony, a na pytanie o to, kim jest człowiek, poszukiwać będziemy wiążących odpowiedzi aż do końca swego istnienia, tak jak poszukujemy od początku. Zebrane tu teksty to jedynie ślady – drobne, ale jakże ważne – tych poszukiwań, prowadzonych od wieków na gruncie różnych orientacji filozoficznych, systemów religijnych, na gruncie kultury i sztuki, a także w naszym codziennym doświadczeniu „bycia człowiekiem”. Mamy szczerą nadzieję, że lektura tomu *Fenomen tego, co ludzkie* przyniesie Państwu przyjemności czytelnicze i korzyści poznawcze.

Redaktorzy tomu